

IV. ULUSLARARASI
DÜNYA DİLİ
TÜRKÇE
SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ
22-24 ARALIK 2011
MUĞLA

II. CİLT

EDİTÖR
Doç. Dr. Mehmet Naci ÖNAL

Ankara 2012

Muğla Üniversitesi

**IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu
II. Cilt**

Bildiri metinlerinin içeriğinden yazarları sorumludur.

Tüm Hakları Saklıdır.

İzinsiz kopyalanamaz, aktarılamaz, çoğaltılamaz.

Copyright © 2012, Ankara

Editör:

Doç. Dr. Mehmet Naci ÖNAL

ISBN : 978-605-4397-21-1 (tk.)
978-605-4397-23-5 (2.c.)

1. Baskı

30 Nisan 2012 / Ankara

500 Adet

Kapak Tasarımı

Okt. Özden IŞIKTAŞ

İletişim

Muğla Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

48170 - Kötekli Yerleşkesi / Muğla

Tel : 0 252. 211 14 30

0 252. 211 14 84

0 252. 211 15 55

E-posta: dunyadiliturkce2011@mu.edu.tr

Genel Ağ Sayfası: <http://www.dunyadiliturkce2011.mu.edu.tr>

Sayfa Tasarımı

Grafiker

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

Baskı, Cilt

Grafiker

Ofset Yayıncılık Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Ali Kabakçı İşhanı 85/3

İskitler-ANKARA

Tel : 0 312. 384 00 18

Faks : 0 312. 342 16 52

TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN EŞDİZİM SÖZLÜĞÜ*

COLLOCATION DICTIONARY OF TURKEY TURKISH

Bülent ÖZKAN**

ÖZET

Bir dilin temel söz varlığını derlemek sözlükbilimin (lexicology) çalışmalarının ana amaçlarından biridir. Sözlükbilim, sadece ana dili kullanıcıları için genel amaçlı bir sözlük değil belirgin amaçlar doğrultusunda hazırlanmış özel amaçlı sözlükler (atasözleri ve deyimler sözlüğü, terim sözlükleri, eş anlamlı sözcükler sözlüğü, zıt anlamlı sözcükler sözlüğü, eşdizim sözlüğü vb.) oluşturmakla da ilgilenir (Özkan, 2008).

Bugün, Türkiye Türkçesinin söz varlığı üzerine yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde genel amaçlı sözlük çalışmalarının yanında özel amaçlı sözlük çalışmalarının yetersizliği ve sınırlılığı açıkça gözlemlenmektedir. Sözlükbilimde özel amaçlı çalışmaların bir ürünü olan eşdizim sözlüğü Türkiye Türkçesinin söz varlığı çalışmalarında üzerinde durulmayan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, eşdizimlilik alanyazında, özellikle de derlem dilbilim (corpus linguistics) alanındaki çalışmalarda, sözlükbilimde dil öğretimi alanında önceliklerin belirlenmesi aşamasında çokça başvurulan bir yöntem olarak yerini almıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye Türkçesinin söz varlığında madde başı ve madde içi olarak sözlükbirimselleştirilmiş fiil, zarf, sıfat, isimleri eşdizimlilikleri açısından derlem tabanlı bir uygulama temelinde sözlükbirimselleştirmektir (Özkan 2008).

Çalışma; amaç, kapsam ve yöntem açısından Türkiye Türkçesi üzerine yürütülen çalışmalar göz önüne alındığında ilk olma özelliğini taşımaktadır. Bu çalışmada, Güncel Türkçe Sözlük'ün (GTS) fiil, zarf, sıfat, isim temelli 'derlem-denetimini' yapmak, ana dili ve ikinci dil öğretiminde önemli bir yere sahip olan eşdizimsel yapıları Türkçe için bu ekseninde tespit etmek amaçlanmıştır.

Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü (TTES) ile ulaşılabilecek sonuçlar şöyle sıralanabilir:

1. Türkçede fiil, zarf, sıfat ve isimlerin dizimsel özellikleri belirlenmiş olacaktır.
2. Türkçenin söz varlığını barındıran GTS'de fiil, zarf, sıfat ve isimlerin anlamsal ve dizimsel bir derlem-denetimi yapılmış olacaktır.
3. Türkçede fiil <=> zarf ve sıfat <=> isim arasında kavram alanları belirlenmiş olacaktır.
4. Türkçenin ana dili ve yabancı dil olarak öğretimi konusunda fiil <=> zarf ve sıfat <=> isim ilişkisi temelinde var olan kullanım görünümleri sıklık temelli olarak belirlenebilecektir.
5. Fiil, zarf, sıfat ve isimlerin kullanım sıklıkları ve dil öğretimindeki öncelikleri belirlenebilecektir.
6. Sözcük türü olarak GTS'de yer alan fiil, zarf, sıfat ve isimlerin söz varlığında ilişkiselliklerinin yanında anlamsal özellikleri de belirlenebilecektir.
7. Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü (TTES) ile Türkiye Türkçesinin üzerine yürütülecek olan devam çalışmalarında önemli ölçüde veri derlenmiş ve diğer araştırmacıların kullanımına sanal ortamda sunulmuş olacaktır (Özkan 2008).

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, derlem dilbilim, eşdizim sözlüğü, Türkiye Türkçesi, Türkçe öğretimi.

* Bu çalışma 111K332 nolu "Türkiye Türkçesi Eşdizim Sözlüğü'nün Sayılaşdırılması" başlıklı TÜBİTAK projesi kapsamında desteklenmektedir.

** Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

ABSTRACT

That compile of basic vocabulary of one language is one of the main goals of lexicology studies. Lexicology is not only used as a general dictionary for native speakers of that language, but also interested in creating dictionaries for specific purposes in the light of definite goals (dictionary of proverbs and idioms, glossary of terms, thesaurus, antonym dictionary, collocation dictionaries and etc.) (Özkan, 2008).

When the studies conducted on Turkish vocabulary are reviewed, little and limited number of research on special purpose dictionaries is clearly observed besides general purpose dictionaries. Collocation dictionary which is a product of specific purpose dictionaries in lexicology is an untouched issue in Turkish vocabulary studies. On the other hand, in literature specifically among studies on corpus linguistics, collocation is placed as frequently referred method in lexicology throughout deciding priorities for teaching a language. The aim of this study is to review lexeme that is formed as head and in lexeme and defined as verb, adverb, adjective and noun in terms of its collocations by depending on a corpus based framework in Turkish vocabulary (Özkan, 2008).

The study is the first for Turkish. In this study, it is aimed to make verb, adverb, adjective and noun based 'corpus-review' of Güncel Türkçe Sözlük (GTS) and determine collocations, which are prominent for teaching first and second language, for Turkish in this framework.

The expected results with Turkey Turkish Collocation Dictionary study are as follows:

1. The syntagmatic features of verb, adverb, adjective and noun could be determined in Turkish.
2. Semantic and syntactic corpus-review of verb, adverb, adjective and noun could be made in GTS which includes Turkish vocabulary.
3. Concept area could be determined on verb<=>adverb, adjective<=>noun relation in Turkish.
4. Use of aspects underlined on verb<=>adverb, adjective<=>noun' relation could be determined as frequency basis in terms of teaching Turkish as first and second language.
5. Besides frequency of verb, adverb, adjective, noun' uses and priorities on teaching language, frequency of nouns and their priorities on teaching language could be determined.
6. verb<=>adverb, adjective<=>noun' relation and semantic features in vocabulary, as part of speech in GTS, with nouns could be defined.
7. By digitizing of *Turkey Turkish Collocation Dictionary* (TTCD), the great number of data could be compiled for further studies in Turkish and the data will be presented for other researchers use on virtual environment (Özkan 2008).

Key Words: Vocabulary, corpus linguistic, collocation dictionary, Turkey Turkish, Turkish teaching.

1. Giriş

Temelde farklı yöntemler kullanılsa da eşdizim sözlükleri o dilde 'seçme' ve 'birleştirme' ilkeleri çerçevesinde gerçeklik bulan sözcük listelerine karşılık gelir. Bilindiği gibi, dilde herhangi iki ya da daha fazla birim bağlam gerektirdiği sürece birlikte kullanılabilir. Eşdizimde amaç bu birlikteliklerin anlamlılıkları üzerine çıkarımlar yapmaktır. Alanyazında araştırma konusu olan dilin özelliklerine göre şekillenebilen eşdizim sözlükleri, temelde sözcük türü birlikteliklerinin haritalanmasına dayanır ve bu haritalandırmalar zarf-fiil veya sıfat-isim birliktelikleri üzerinedir. Araştırma nesnesi olan ilgili dile ait özellikler başkaca sözcük türlerini ya da dilsel yapıları kapsamına alsa da ana yapı dört sözcük türü birlikteliğini kapsar.

Eşdizim sözlükleri birer özel alan sözlüğü olarak bugün dilbilim alanyazınında yerini almıştır. Özellikle yabancı dil öğretiminde bir başvuru kaynağı olarak sıklıkla kullanılan eşdizim sözlükleri alana önemli katkılar sağlamaktadır. Dilsel örüntünün yapılandırılmasında gerçek zamanlı verilere dayanarak oluşturulan eşdizim sözlükleri, bütüncül dil algısının oluşturulmasında dil öğrencilerine ölçünlü yapılar aracılığıyla büyük kolaylıklar sunabilmektedir. Alanyazında, söz konusu çalışmaların bilişim teknolojilerinden ve Doğal Dil İşleme (DDİ) yöntemlerinden yararlanılarak gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir.

Ana dili ve yabancı dil olarak Türkiye Türkçesinin öğretiminde önemli katkılar sunacak olan ve dört sözcük türünün eşdizimliliği üzerine kurulan *Türkiye Türkçesini Eşdizim Sözlüğü* (TTES) bilişim teknolojilerinin ve DDİ yöntemlerinin sunduğu olanaklarla oluşturulmuş bir “özel alan sözlüğü”dür.

Amaç

Çalışmanın amacı sözcük türü olarak GTS’de yer alan **fiil**, **zarf**, **sıfat** ve **isim** olarak tanımlı sözlük birimlerin ilişkiselliğini *derlem tabanlı* (corpus-based) bir uygulamayla ortaya koymaktır. *Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü* çalışmasının amacı doğrultusunda erişilebilecek çıktılar şöyle sıralayabiliriz:

1. GTS’de yer alan **fiil**, **zarf**, **sıfat** ve **isim**lerin söz varlığında ilişkisellikleri ve anlamsal özellikleri belirlenebilecektir. GTS’de yer alan **fiil**, **zarf**, **sıfat** ve **isim**lerin derlem-denetimli bir dökümü oluşturmuş olacaktır.
2. **Fiil**, **zarf**, **sıfat** ve **isim**lerin ilişkisellikleri değerlendirilirken onların bağdaşıklık ölçütleri içerisinde gerçekleşen yapılar olarak dizgede bir arada bulunmaları esas alınacağından Türkçede **fiil** <=> **zarf** || **sıfat** <=> **isim** ilişkiselliğinde kavram alanları belirlenebilecektir. Örneğin, *güzel*, *ağır*, vb. sıfatlarla birlikte kullanılan isimlerin ilişki sel birer listesi yapılmış olacaktır. Böylelikle, Türkçenin **fiil** <=> **zarf** || **sıfat** <=> **isim** ilişkiselliğinde ortaya çıkan kavram haritaları oluşturulabilecektir.
3. Türkçenin ana dili ve yabancı dil olarak öğretimi konusunda **fiil** <=> **zarf** || **sıfat** <=> **isim** ilişkiselliği temelinde var olan kullanım görünümlerinin ortaya koyulacağı bu çalışma ile sıklık temelli olarak dizinlerde ve ayrıca genel sıklık dizinlerinde **fiil** <=> **zarf** || **sıfat** <=> **isim** listelenerek gösterilebilecektir.
4. Ayrıca, çalışma çıktıları doğrudan diğer araştırmacıların kullanımına sanal ortama sunulacağı için Türkiye Türkçesinde eşdizimlilik ve derlem dilbilim ile ilgili devam çalışmalarında önemli ölçüde veri yordanabilir duruma getirilmiş olacaktır.

Konu ve Kapsam

Dilde, herhangi bir dil birimi “seçme” ve “birleştirme” ilkelerine bağlı olarak, dizgede anlam gerektirdiği sürece başka bir dil birimiyle bir araya gelebilir, birlikte kullanılabilir. Bu “birlikte kullanılabilirlik” kullanımının sıklığına bağlı olarak dilde genele oranla yüksek bir dağılıma sahipse ve bu dağılım anlamlı bir farklılaşma olarak karşımıza çıkıyorsa *eşdizimli* yapılar olarak değerlendirilir (Özkan, 2009).

Genellikle *eşdizimlilik*, dizgede yer alan birimlerin aynılığına dayanır. Diğer bir ifadeyle *eşdizimlilik* dizgede değişmeyen bir dizim ile var olur. Aynı durum diğer dil kullanımları için de geçerlidir.

Eşdizimlilik kavramı içerisinde yer alan dilbilgisel sözcükbirim birlikteliklerini şöyle sıralayabiliriz:

zarf+fiil	(açıkça + söylemek, acı acı + gülmek, açık + konuşmak)
sıfat+isim	(güzel + sanatlar, derin + uyku)
niteleyici söz+isim	(bir + güzel, bir + ara, bir + yana)
fiil+isim	(bilir + kişi, çıkmaz + sokak, koşar + adım)
fiil+fiil	(dönüp + bakmak, yakıp + yıkmak, vurup + devirmek)
isim+edat	(bana + göre, senin + gibi, dünya + kadar)

...

Öte yandan, eşdizimlilik sadece yapısal yakınlıkların örüntülenmesi biçiminde karşımıza çıkmaz. Konunun bir diğer boyutu dizgede yer alan sözcüklerin anlamsal birliktelikleridir. Dizgede yer alan birimler belirli bir nedenlilikle bu yapıya katılırlar. Özellikle fiiller ile zarflar ya da sıfatlar ile isimler arasındaki bağıntı bu açıdan değerlendirildiğinde anlamlıdır. Burada eşdizimsel yapıların birbirine yakın birimler olması daha çok anlamsal bir birliktelik ve/ya eşdizimlilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eşdizimlilik kavramı Türkçe için ortaya konulan dilbilgisi ve sözlükbilim çalışmalarında bugüne kadar üzerinde durulmayan bir konudur. Ancak eşdizimlilik bugün batıda, derlem dilbilim temelli çalışmalarda, sözlükbirimlerin anlam ve işlevlerinin ve dil öğretiminde önceliklerinin belirlenmesi aşamasında çokça kullanılan bir yöntemdir (Özkan, 2008). Bu anlamda Türkiye Türkçesinin söz varlığını barındıran Güncel Türkçe Sözlük'te fiil, zarf, sıfat ve isim olarak tanımlı sözlük birimleri birlikte kullanıldıkları eşdizimsel yapılar çerçevesinde derlem-tabanlı olarak belirlemek ve **fiil** $\Leftrightarrow$ **zarf** || **sıfat** $\Leftrightarrow$ **isim** ilişkiselliği çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Bu anlamda çalışma iki temel veri setine dayandırılmıştır. Bu veri setleri ve işlemleri şöyledir:

Veri Seti -I: Fiil $\Leftrightarrow$ Zarf Eşdizimliliği

Çalışmada kullanılan *Veri Seti-I*, Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü'nde halen üzerinde çeşitli uygulamalar yapılan ve "Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği" (Özkan, 2007) başlıklı doktora tezinin de dilsel verisini oluşturan 12 milyon (+/-) sözcüklük bir derlemdir.¹ Söz konusu derlemin içeriği Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Derlemin İçeriği-Veri Seti:1

ESER TÜRLERİ		DAĞILIM		%
1	ROMAN	85		27,77
2	ŞİİR	60	7*	19,60
3	DENEME-ELEŞTİRİ	40	3*	13,07
4	ÖYKÜ	34	4*	11,11
5	TİYATRO	28	1*	9,15
6	ANI	16		5,22
7	İNCELEME-ARAŞTIRMA	15		4,90
8	MİZAH	9		2,94
9	SOHBET-SÖYLEŞİ-MAKALE	8	1*	2,61
10	GEZİ vb.	5	1*	1,63
11	MEKTUP	3	1*	0,98
12	BİYOGRAFİ	2		0,65
13	GÜNLÜK	1		0,32
		288	18*	
TOPLAM			306	100

(*) Antoloji niteliğinde eserler.

Veri Seti -II: Sıfat $\Leftrightarrow$ İsim Eşdizimliliği

TTES'nin dayandığı *Veri Seti-II* ise, *Veri Seti-I*'e eklenen Türkiye Türkçenin yazın diline ait çeşitli türlerde metinler ile internet ortamından birtakım yazılımlar² aracılığıyla derlenmiş 25 milyon (+/-) sözcüklük bir derleme dayanmaktadır. Öte yandan *Veri Seti-II*, TÜBİTAK-Sobag tarafından desteklenen "Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların Eşdizimliliği -Derlem Tabanlı Bir Uygulama-" başlıklı Ulusal Araştırma Projesi'nin veri setini oluşturmaktadır. Söz konusu derlem (Veri Seti-II) iki ana tabakadan oluşturulmuştur.³ Bunlar: A- Basılı Eserler (%60) ve B- İnternet Metinleri'dir (%40). Derlemin içeriği Tablo 2'de verilmiştir.

¹ Özkan B. (2007). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adana 2007.

² Teleport Pro v.1.50 (<http://tenmax.com/teleport/pro/home.htm>).

³ Her iki derlem de 5846 numaralı *Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu*'nun Madde 35 (1-4 Fıkralar), Madde 36, Madde 37.'de belirtilen hükümler çerçevesinde oluşturulmuştur.

Tablo 2. Derlemin İçeriği-Veri Seti-II

A-BASILI ESERLER			
TABAKALAR	DAĞILIM	%	
1 ROMAN	96		22,802
2 ŞİİR	68	7*	16,152
3 ÖYKÜ	49	4*	11,638
4 DENEME-ELEŞTİRİ	44	3*	10,451
5 TİYATRO	35	1*	8,313
6 ANI	21		4,988
7 İNCELEME-ARAŞTIRMA	20		4,750
8 SOHBET-SÖYLEŞİ-MAKALE	18	1*	4,275
9 MİZAH	14		3,325
10 GEZİ vb.	10	1*	2,375
11 MEKTUP	4	1*	0,950
12 BİYOGRAFİ	4		0,950
13 MEKTUP	1		0,237
14 ÇEŞİTLİ TÜRLER	30		7,125
	403	18*	
TOPLAM	421		100

*Antoloji niteliğinde eserler

Tablo 2'nin devamı

B- İNTERNET METİNLERİ			
TABAKALAR	ALT TABAKALAR	%	
1 HABER vb.	<i>Siyaset, Ekonomi-Finans, Dünya-Güncel, Hava Durumu, Spor...</i>		%60
2 YAŞAM	<i>Teknoloji, Eğitim, Magazin...</i>		%10
3 KÜLTÜR-SANAT-SAĞLIK	<i>Sağlık, Kitap, Sinema, Tiyatro...</i>		%10
4 MAKALE	<i>Köşe Yazıları...</i>		%20
			100
TOPLAM			100

Veri setlerini içerik olarak özetleyecek olursak karşımıza aşağıdaki gibi bir tablo çıkmaktadır.

Tablo 3. Veri Setlerinin İçerik Özet Tablosu.

Veri Setleri	Madde Başı Sayısı	Seçili Tanık Sayısı	Madde Başına Düşen Ortalama Seçili Tanık Sayısı	Derlem Genişliği
Veri Seti -1	2.616	75.000	28,6	12 milyon (+/-) sözcük
Veri Seti -2	11.320	360.000	31,8	25 milyon (+/-) sözcük

Söz konusu veri setleriyle *Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü* yazılım desteğiyle sayısallaştırılmıştır. Bu çalışma Türk sözlükbilimi çalışmaları ile Türkçenin öğretimi alanında ölçünlü verilere ulaşılmaya açısından önemli bir veri kaynağı niteliğindedir.

2. Yöntem

Eşdizimlilik kavramı bugüne kadar yapılan çalışmalarda amaca uygun olarak farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Bu ele alış biçimi, kavram olarak eşdizimliliği ve onun ne olduğunu çeşitlendirmiştir. Bu çeşitlenme iki ana anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi, belli bir dizimde belli bir aralıkta bir-

likte kullanımlar arasındaki sıklık dağılımının ortaya çıkarıldığı *istatistik temelli yaklaşım* (statistically oriented approach) ya da *sıklık temelli yaklaşım* (frequency-based approach); ikincisi ise, sözcük birlikteliklerinin tamamıyla değil de belli birtakım ölçütler dahilinde bir araya gelerek ortaya çıktığının düşünüldüğü *anlam temelli yaklaşım* (significance oriented approach)'dır (Özkan, 2007).

Bazı dil birliklerinin de dizim içerisinde gerçekleşme biçimleri eşdizim incelemelerine konu olur. Örneğin *isim+sıfat, sıfat+isim, zarf+fiil* vb. seçimlik değer olarak inceleyeceğimiz birliktelik kullanımının eşdizimliliği gerçekte bu eksene dayanır (Özkan, 2007).

Bu çerçevede, eşdizimliliğin dizimsel temelli mi yoksa anlamsal temelli mi olduğu; bitişik yapılarla mı yoksa ayrı yapılarla mı oluştuğu; belirli bir derlemde sadece bir kez rastlanılan fakat ana dili kullanıcısınınca bir söz dizisi olarak algılanabilen söz birlikteliklerinin eşdizimli olarak listelenmiş bir söz dizisi oluşturup oluşturamayacağı; bu amaçlar için kullanılan derlemin büyüklüğünün ne olması gerektiği; sözcükler arasındaki bağlantının değişebilirliğine bağlı olarak eşdizimli olabilmelerinin derecesinde bir değişim olup olmadığı eşdizimli yapılar üzerine yürütülen çalışmalarda temel sorular olarak karşımıza çıkmaktadır (Kennedy, 1998). Öyle ki, eşdizimsel yapıların sergiledikleri görünüm, beraberinde yukarıda sıralanan soruları da getirmektedir. Dilin kullanım aşamasından sözlükleşme aşamasına kadarki süreçte, eşdizimsel yapıları değerlendirmek ve bunları durağan birimler olarak sözlükselleştirmek ya da sözlükselleştirmemek üzerinde sıkça durulan konulardandır. Örneğin, görevli sözcüklerin oluşturdukları birliktelikleri birer çekim unsuru kabul ederek eşdizimsel yapıların belirlenmesinde değerlendirme dışı tutan görüşün yanında, bunları göz ardı etmeyen görüş de geçerli kabul edilmektedir. Ancak eşdizimsel yapıların 'anlam taşıyan unsurlar' olduğu yargısı tüm bu düşünüş farklılıklarına rağmen ortak payda olarak varlığını sürdürür (Özkan, 2007).

Eşdizimlilik anlamlı sözlükbirimler arasında gerçekleşir. Birbiriyle eşdizimli hale gelmiş ve adına eşdizimli denen sözlükbirimler onların eşdizim oranı ve eşdizimli olma eğilimlerine bakılarak anlaşılırlar. Bununla bağlantılı diğer bir kavram 'anlamsal uyum'dur. Çalışmada, dizgesel yakınlıkların eşdizimsel yapıların kaynağını oluşturduğu bilinciyle, anlamsal uyumu göz ardı etmeyen bir yöntem benimsenmiştir. Bu anlamda tümce olarak da adlandırabilen ve kendi içinde dizisel bir bütün oluşturan söz dizgeleri ve bu dizgeler içerisinde var olan anlamsal uyumlar eşdizimlilik temelinde değerlendirmeye alınmıştır (Özkan 2007).

Esas olarak, benzer çalışmalarda dizimsel ilişkilere dayanan eksen, tüm ilişkiselliklerden (istatistiksel yöntem ve yordamalar) sonra yapılan bir ayırmadır. Ancak seçimlik (fiil, zarf, sıfat, isim) bir birliktelik kullanımı ve eşdizimlilik çalışmasında, çalışma eksenini farklılıklar göstermek durumundadır. Türkçe için uluslararası standartlarda bir derlemin henüz oluşturulamamış olması ve konunun kendine özgü olduğu çalışmaya uygun bir araştırma yöntemi geliştirme zorunluluğunu doğurmuştur.

Çalışmanın bir sözlükbilim çalışması olması, biçim olarak tek ancak anlam ve işlev olarak çok değişkenli sözlükbirimlerin sorgulanacak olması [*örneğin, "güzel" sözlükbiriminin tek biçimli olması ancak 12 anlam ve sözcük türü olarak dizgede isim, sıfat ve zarf olarak üç işlevde kullanılması ya da "iyi" sözlükbiriminin tek biçim, 10 farklı anlam ve dizgede isim, sıfat, zarf olarak üç işlevde kullanılması (bk. GTS)*], sözlükbirimlerin dizgelerde türsel geçişime uğrayabilmeleri ve tüm bunların bağlam duyarlı olarak ortaya çıkması gibi nedenlerle en uygun yöntem, sözlükbirimin geçtiği dizgede bağlam duyarlı olarak yüklendiği anlam ve işlevleri bir dilbilimcinin belirlemesidir.

Bu amaçla Özkan B. (2007). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*. başlıklı doktora tezinin veri setini oluşturan 12 milyon (+/-) sözcüklük bir derlem (Veri Seti-I) ile Özkan B. (2010). TÜBİTAK-SOBAG-109K104 nolu, "Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların Eşdizimliliği -Derlem Tabanlı Bir Uygulama-" başlıklı Ulusal Araştırma Projesi'nin veri setini oluşturan 25 milyon (+/-) sözcüklük derlem (Veri Seti-II) yazılım desteğiyle birleştirilerek "*Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü*" olarak çevrim içi ortamda kullanıma açılmıştır.

Bu anlamda **sıfat** $\Leftrightarrow$ **isim** veri seti Şekil 1’de, **fiil** $\Leftrightarrow$ **zarf** veri seti Şekil 2’de ve “Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü” deneme ara yüzü Şekil 3’te sunulmuştur:

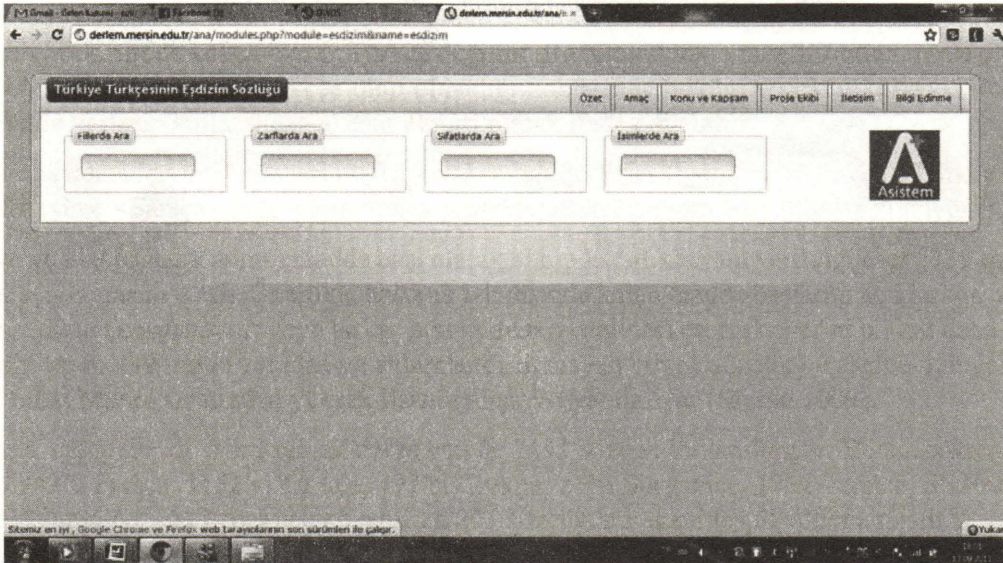
Sıfatlar	ozkan1	Liste	Görüntüle
Sıfat Listesi İsim Listesi	» SEATLAR - İSİMLER		
	Sıfat	İsim	Tanık Cümle
	modern	fizik (Söz)	Modern fizğin kurucusu olan Aynştayn çok kötü bir öğrenciyim. dediği İhsan de. Hatla bir gün babası Davine şöyle bahşmiş öğretmenim.
	modern	toplumlar (Söz)	Sosyolog Robert Blauner, modern toplumların bürokratik düzenlemelerle sükun olayını denetim altına aldıktanm belirtmiştir.
	modern	hayat (Söz)	Hep yanışeceldir mi? Modern hayata yarar m bu hal ?
	modern	mimar (Söz)	Künyelerinde Ram Koolmaas, Piet Blom gibi modern mimarların en yetkin imzalamı taşıyorlardı.
	modern	edebiyatçı (Söz)	İsminiz etrafında kayıtsız durunuz, güya mezarlarla, uygunsuzda salın kalıncuz bir hastalık sürecidir. Övgüleri bağlamadım bakilemiz bir hastalık türüdür, modern edebiyatçıya varılmış bir kilitir.
	modern	bir sandalet (Söz)	(Modern bir sandalet verir.) EFRUZ - Sanki bu sandalet var mıydı o zaman?
			Kesin Kayıt

Şekil 1. Sıfat $\Leftrightarrow$ İsim Veri Seti.

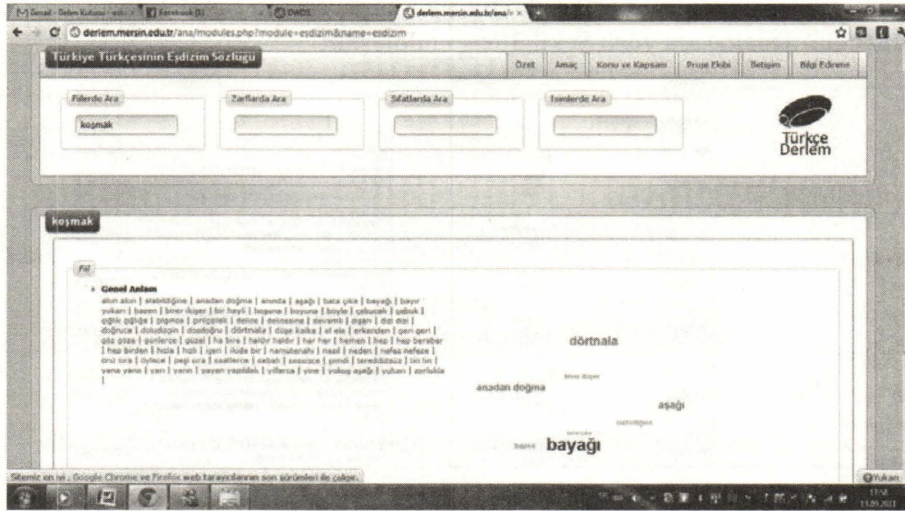
apansız	• Anasız.	gel- (mevcim vb.) anla- düşün- karıştı- aydınlan- bağla- bit- bul- çağır- deşir- git- get-
apansızın	• Anasızın.	di- uyum- (tomurcu) açıl- (yatıştı) kalm-
apar topar	• Telsiz ve acüle ile, yıka paça.	çık- (-e, -den) gel- dön- getir- götür- kalk- alın- (tutulmamak) götürül- kaç- nur- yaşa-
aptal aptal	• Aptal gibi, aptalca, oval oval.	bak- * konuş- * sor- sord- bakın- ... de- dinle- söz- uzaktay- gölöp dur- oturup dur-
aptalca	• Aptalca yarışır nitelikte, aptal gibi, aptalcasına.	bak- etkilen- gül- gülümse- seyre dal- *
aptalcasına	• Aptalca.	ölüp git-
arabası	• Araba olmaksızın.	çık- * (gitmek)
aracı	• Araç olmaksızın, vevakası bir biçimde.	geryekleştir-
arada bir	• Ara sıra.	bak- gel- bulup- * ... de- duyu- dur- gü- rastlay- dan- git- hatırla- konuş- mektup-
arada sırada	• Ara sıra.	gel- ... de- gör- bak- dur- uğra- duy- (ses vb.) düşün- gir- (-i, -e) iştih- al- ara- deş-
aralık	• Kesik kesik; aralık verilmiş, aralık bırakılmış bir biçimde.	dur- bakla- çevrele- dişle- dizi- duyu- esne- ise- oynat- sür-
aralıksız	• Sürekli, aralık vermeden.	çalış- ara- sor- sür- ak- dinle- iş- oku- tekrarla- vur- alışla- bağla- bak- gal- (marj)
ara sıra	• Seyrek olarak, zaman zaman, arada bir, arada sırada, bazen, bazı bazı, kimi vakit, kimi zaman.	bak- gel- * ol- (bir şey) ... de- git- (-e) uğra- geç- gir- sor- düşün- çık- (-e, -den) bul-
araziz	• Sürekli olarak, aralık kesilmeden, ara vermeden, müstemaren, vira.	acık- bak- birik- çevir- dö- düşün- es- gülmeye- işle- m- (gözyaş) konuş- oynat-
aradı ardına	• Ara vermeden, aralıksız olarak, sürekli bir biçimde.	sıralan- yap- açıl- (dukkân) çevir- (tercime etmek) gel- hopla- kapat- (gazete vb.) ot- u-
ardınca	• Hemen arkasından, hemen ardından, arkası sıra, ardı sıra, peşî sıra.	gel- * bak- git- kucakla- sürüklen- sürün- yürü- akar gider
ardı sıra	• Peşînden, arkasından, peşî sıra.	gel- git- yürü- bak- çık- (-e) es- sürükte- sürün- yaşa- (otlamak)
arız amik	• Enine boyuna, her yönde ile.	anlat-
arka arka	• Geri geri.	çık- (-den) çekil- yürü-
arka arkaya	• Birbirinin arkasından, peş peşe, art arda.	dizil- gel- sıralan- frıs- gir- (-i, -e) ... de- dit- dur- duyu- geç- sırala- yayınlan- yaz-
arkadan arkaya	• Gizli gizli, el altından, gizlice, belli belirsiz.	teşvik et-
arkadaşça	• İçtenlikle, dostça.	konuş- * bak- okpa- karşıla-
arkadaşça	• Arkadaş olarak.	eğlen- koru-

Şekil 2. Fiil $\Leftrightarrow$ Zarf Veri Seti.

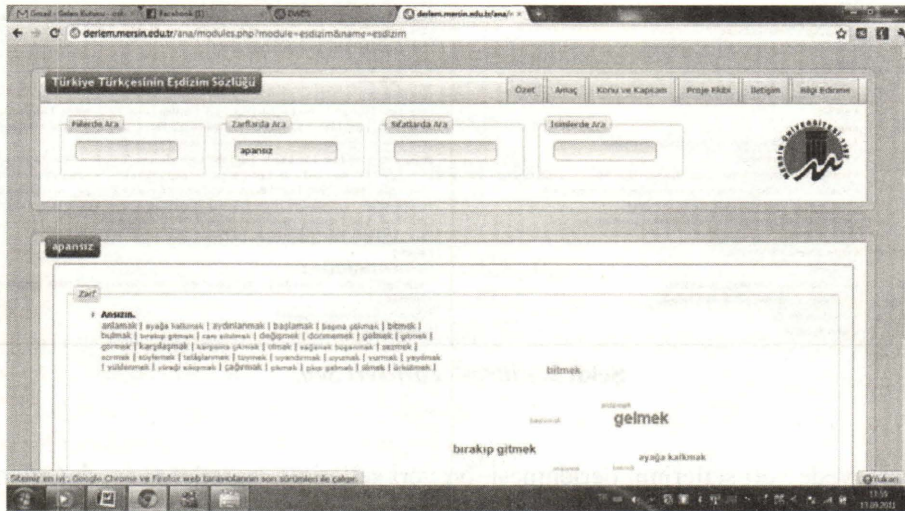
Çalışma, bu çerçevede veri setlerinin derlenmesi, bu veri setlerinin işaretlenmesi, değerlendirilmesi ve yayımlanması olmak üzere üç aşamadan oluşmuştur.

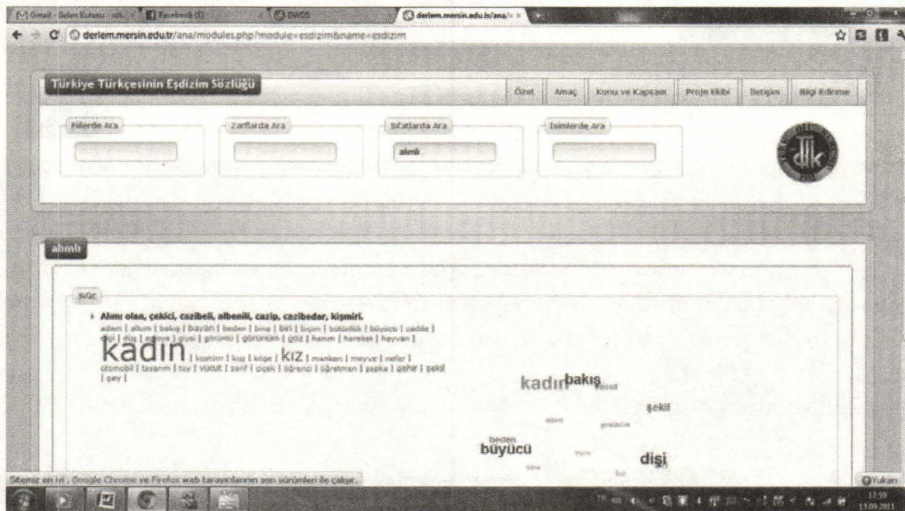
Şekil 3. Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü Sorgu Arayüzü.

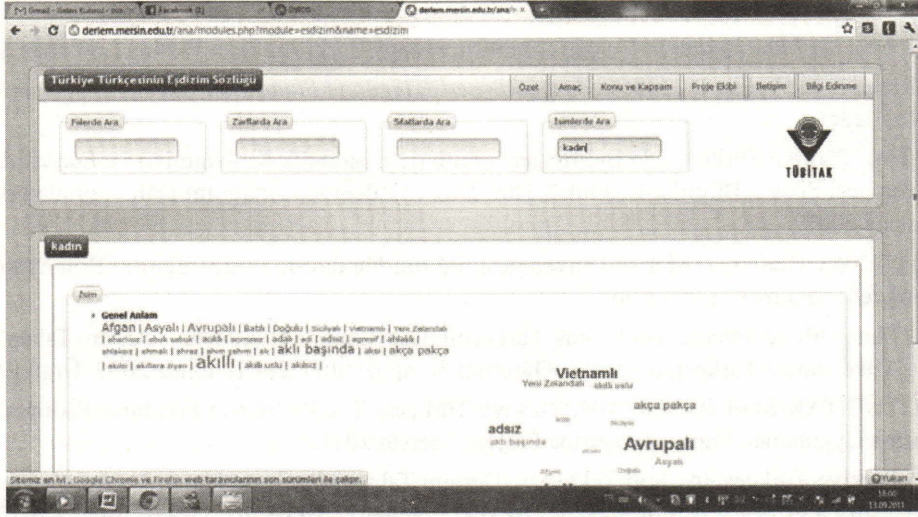
Şekil 4. Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü'nde Fiil Sorgusu.

Şekil 5. Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü'nde Zarf Sorgusu.

Şekil 6. Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü'nde Sıfat Sorgusu.

Şekil 7. Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü'nde İsim Sorgusu.

Sonuç

Bir sözlük hazırlanırken ölçülenmiş bir takım yöntemler kullanılır. Bu yöntemlerin başında ise, dilin tipik kullanım ortamlarından derlenmiş, temsil niteliği olan yazılı ve sözlü derleme (corpus) dayana zorunluluğu gelir (Uzun, 2006). Tam tersi durumda ‘sözlük’ olarak ortaya konulan yapıt ansiklopedik bir başvuru kaynağı olmaktan öteye geçme şansına sahip değildir. Bu çerçevede, Türkçenin günümüz sözlükbilim uygulamalarıyla tam ve yetkin bir söz varlığı ortaya koyulamamıştır. Bugün, sözlükbilim alanında Türkçe için yapılan çalışmalar sezgisel düzeyde çalışmalar olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak sözlükbilim dilin kullanımına dayalı bir anlayışı benimseyen ve geçerliliği her geçen gün artan derlem-tabanlı çalışmaların ışığında ilerlemektedir. Türkçenin söz varlığını bu anlamda değerlendirmek de bir zorunluluk haline gelmiştir (Özkan, 2009).

Öte yandan, Türkçenin temel söz varlığını tespit etmek özellikle ana dili ve ikinci dil olarak Türkçenin öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Dil öğretiminde özellikle tüm yönleriyle temel söz varlığını ortaya çıkarmak ve bu anlamda öncelikleri belirlemek dil öğretiminin olmazsa olmazları arasındadır. Türkçe için derlem-tabanlı bir sözlükbilim uygulamaları aşaması gerçekleştiremediği için ikinci aşama olan dil öğretiminde öncelikler de gerçekleştirilememekte, bu çerçevede yapılan çalışmalar da sezgisel düzeyde çalışmalar olarak varlığını sürdürmektedir (Özkan, 2009).

Bir dilin söz varlığının ne derece işlenmiş olduğunun en belirgin göstergesi “özel alan sözlükleri” oluşturup oluşturmadığıdır. Örneğin, dil öğretimi alanında dil öğrenimini kolaylaştıracak *Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü* oluşturulmamış olması bu konuda var olan ihtiyacın karşılanmadığı anlamına gelir.

Türkçenin söz konusu bilimsel yöntemlerle işlenmemiş olması ve uluslararası alanda benzer konularla paralellik gösteren bir çalışma olması çalışmanın çıktılarının bu anlamda değerlendirilmesini kolaylaştıracaktır.

Öte yandan belirtmek gerekir ki, çalışma ile oluşturulan *Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü* alanyazında ilk olmanın yanında Türkçenin uluslararası standartlarda işlenmiş bir dil olarak varlığını sağlayacaktır. Türkçenin eğitimi-öğretiminde öncelikli ve ilişkiyel verilere daha kolay ulaşılacak ve sezgisel verilere değil derlem tabanlı ve ölçünlü verilere dayalı dil öğretim materyali için önemli bir veri kaynağı oluşturulmuş olacaktır.

Kaynaklar

- Kennedy, G. (1998), *An Introduction to Corpus Linguistics*, New York; Addison Wesley Longman Limited.
- McEnery, T., Richard X., Yukio T. (2006), *Corpus-Based Language Studies an Advanced Resource Book*, New York, Routledge.
- Özkan, B. (2007a), Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana 2007.
- ____ (2007b), Türkçe Derlem-1, Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Mersin, 2007. <http://turkcederlem.mersin.edu.tr/td1/>
- ____ (2009), “Ana Dili ve Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Belirteçler -Derlem Tabanlı Bir Uygulama-”, II. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Sempozyumu, 2-4 Temmuz 2009. Ürgüp/NEVŞEHİR.
- ____ (2010), TÜBİTAK-SOBAG 109K104, Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların Eşdizimliliği -Derlem Tabanlı Bir Uygulama-, Ulusal Araştırma Projesi, Mersin 2011.
- ____ (2010), Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar -Derlem Tabanlı Bir Uygulama-, Çukurova Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi, EF-2008-BAP-11 Numaralı Araştırma Projesi, Adana 2010.
- Say, B., Umut Ö., Kamel O. (2002), “Bilgisayar Ortamında Derlem Geliştirme Çalışması”, Akademik Bilişim Konferansı, Konya.
- Tahiroğlu, B. T. (2005), *Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalışmayı Bildirileri*, 14 Mayıs, TDK Yay: 808. Ankara, 2006: 89-98.
- Uzun, N. E. (2006), *Biçimbilim -Temel Kavramlar-*, İstanbul, Papatya Yayınları.
- Erişim: <http://mwe.stanford.edu/collocations.html> (Internet- 11.07.2010).
- Erişim: <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk> (Internet-15.08.2011).
- Erişim: <http://www.tdk.gov.tr/TR/YazimKilavuzu> (Internet- 7.06.2011).
- Erişim: <http://tenmax.com/teleport/pro/home.htm> (Internet- 2.03.2011).
- Erişim: <http://tenmax.com/teleport/pro/home.htm> (Internet- 24.05.2011).